

Baranyai Katalin

Latinitás és protestantizmus

„Az európai műveltség egyetlen folyamatos Biblia-, Homérosz- és Ovidius-kommentár, legalábbis a tizenharmadik századig” – összegezi a tudomány álláspontját egyik nyugati magyar irodalomtudósunk.¹ A protestantizmus örökségeként még szekularizált világunkban is kiemelt szerep jut(ott) a Szentírásnak. Hatását élénken őrzi nyelvünk, gondolkodásmódunk, történelemszemléletünk, és a szépirodalomban sem szűnt meg a párbeszéd a Könyvek Könyvével.

Az állítás teljességgel igazolható arra a talán kevésbé ismert és olvasott – kiváltképpen esszéírói Cs. Szabó László – életműre, amelynek szövegeit a bibliai nyomokat követve végigpásztázom. Szóhasználatomat indokolja, hogy Cs. Szabó írásai nem ritka, ünnepi alkalmakon szólítják meg a Bibliát, hanem állandó és folyamatos beszélgetésben állnak vele, az intertextualitásnak talán a lehetséges összes változatában, még paródiaként is. A *Népszámlálás* c. hangjátéka pl. a Római Birodalmi Rádió (!) jeruzsálemi állomásán történik. Legkevésbé találunk közvetlen idézéseket, amikor hosszabb részleteket közvetlenül vagy pusztán illusztrációként idéz a Bibliából. Egyetlen kivétel volt a XC. zsoltár egy protestáns konferencia nyitóelőadásán, amikor a vértanú Morus Tamás (*A Dialogue of Comfort*) *Vigasztaló párbeszéd*-jére utalva Cs. Szabó bevallotta: „megrendülten arra jöttem rá egy helyen, hogy a kamaszkorom óta legkedvesebb egyik zsoltár Morus felfogása szerint voltaképpen szintén dialógus, szókimondó zordságában is vigasztaló párbeszéd a véghetetlen Isten s az emberparány között.”

Cs. Szabó László családi hagyományait tekintve maga is a „kehely” örökébe született: evangélikus száz papok, tanárok és székely reformátusok vére csörgedezett az ereiben, a Biblia sorai s zoltárhangok visszhangoztak már gyermeki emlékezetében. Kolozsvárról nevelkedett a házsongárdi temetőhöz vezető utcában, kőhajításnyira a Farkas utcai református templomtól. Evangélikus elemibe járt, majd a református gimnáziumba íraták, de 1918-ban már a Lónyay Ref. Főgimnáziumban kellett folytatnia a tanulmányait. Az átvett hagyomány magyarországi: a felekezeti gimnázium belé oltotta történelem- és vallásórakon a „nyakas” kálvinistaságot. A felnevelő közeg azonban többretegű: a családi kultúrában és az erdélyi történelemben gyökerezik. Balassi, Bornemissza – Zrínyi, a Rákócziak és Bethlen példái azt is megmutatták, hogy az Úrvacsora feletti vita miatt sem érdemes egymást gyilkolnia a magyarnak – az embernek.

A lélek építkezésére így tekint vissza az író: „Mivel sohasem erőszakoltak rám hitet, nem kellett szembeszállnom önmarcangoló válságok árán semmiféle tekintélyi kényszerrel. Hívó voltam mindig, (más kérdés, hogy keresztény-e. Kálvin vagy katolikus inkvizítorok ítélőszéke előtt semmi esetre sem.)” Életének a legnagyobb sorsfordulóját, a száműze-

tést már 1937-es írásában megjelenítette, mintha előre diktálta volna, ami bent van az Úristen előttem ismeretlen tervében.”

Ha a nagy kultúrájú író protestáns hitének a bemutatására törekednék, leginkább az emigrációs Evangéliumi Ifjúsági Találkozókon, majd az EPSZE fórumain elhangzott előadásokból idéznék. Külön hangsúlyoznám, hogy '56 után ennek az egész Nyugat-Európát, sőt a Kárpát-medencét behálózó mozgalomnak Cs. Szabó László volt (saját elnevezésében) „a repülő tanszéke”, és olyannyira elnyerte a fiatalok bizalmát, hogy örökös elnöki címet kapott tőlük. Mint íróat azonban az életművével, annak a soraival, szavaival hitelesíthetjük, azzal, hogyan él a Biblia a művekben, és fel lehet-e mutatni a művek mélyén a bibliás magyar protestantizmus korszerűségét?

Az Ó- és Újszövetség Cs. Szabó László műveinek minden szintjébe beépült, jelen van, mégpedig a legegységesebb európai utalásrendben, tehát idő- és politikai határokat nem ismerve. Legszembetűnőbb témája ennek egy magyar közösségi hagyományba beágyazott létélmény, a száműzöttségé, a bujdosásé. Cs. Szabó a 16. századi protestáns alapeszmét, a kiválasztott nép magyar párhuzamát a két háború között a történelmi sorshelyzetre, majd az emigrációs diaszpóra-létre vetíti, s ebben a tudatban határozza meg önmagát mint a kultúra és a nyelv közegének önkéntes száműzöttjét. Az ötvenes évek emigráns léthelyzetében, amikor megerősített identitással kell a lelki széthullás ellen védekezni, a bibliai párhuzamot továbbviszi az irodalomra és a magyar költészetre. A – „Tóra? Hol a Tóra?” – kérdésre irodalmi-művészi megerősítéssel felel: „A Tóra: Arany János.” A hiányzó intézményi és hivatalos rend helyett a Biblia legitimációjával hitelesíti, hogy a magyar költészet, az irodalom hordozza a nemzeti kultúrát és identitást.

A közösnek tekintett bibliai alapokra más szellemi-eszmei konstrukciók is épülnek a diaszpóra-létben. Átalakul például a bűnbe merült kiválasztott nép ostromlásának a perspektívája: „A prédikátorok irgalomért könyörögve számlálták az Úristen ostromcsapásait a magyar nép hátán, de a borzalmas fogyásban sem gondoltak soha teljes elfogyásra.”² Az életmű egészére következetesen értelmezhető, hogy Cs. Szabó leginkább a Biblia drámai képrendszerében találta meg azt a kifejezésmódot, amivel a borzasztó 20. század és benne az egyéni sors leírható. Visszatérő elem ebben az Apokalipszis víziója. „Az Apokalipszis négy lovasa elől futottam, serdülő kengyelfutójuk voltam” – döbben rá az Erdélytől való elszakadásának iszonyatára az író egy ifjúkori müncheni képtárlátogatás élményét felidézve.³ A fokozhatatlan rettenetet önmagában felidéző bibliai jelenet (akár egy Bergman-filmben) egy ősi trauma, a hazavesztés mindent felülmúló sokkját írja le. Az olvasó itt nézővé is válik, hiszen biblikus témájú képek indították el a látomást, tehát létrejött már egy bibliai átvétel – mediaközi transzpozíció, mondhatnánk szaknyelven –, de a jelenkori menekülő (a serdülő) fut a valóság elől, és lép be az így megkettőzött bibliai képbe. Ugyanennek a fordítottjára is találunk gyönyörű példákat.

Cs. Szabó László, aki az emigráció 8-9 éve alatt kifinomult képzőművészeti esszéíró lett, különösen szerette Brueghel három nagy képét: a *Betlehemi gyerekgyilkosságot*, a *Keresztvitelt* és a *Három királyok imádását*. A kegyetlen kort és a bibliai alaphelyzetet a festő már eleve egymásra vetítette, az író saját értelmezésével „beleír” a képbe, továbbírja az üzenetet a néző idejéig: „Mária félig kendőbe bújva – mint rettegő gyermek a takaró alatt – teljesen körül van falazva katonákkal, félkegyelműekkel s a hatósággal. Akinél nincs fegyver, annak rágalomra áll a csorba szája s a fej, a méltóságos emberfő, ahol fészkel az

agy (emlékezzünk Aranyra!) eltűnik a sisak, kalpag és sapka alatt. Legfeljebb te magad lehetsz kiút szegényke számára: te, a néző.”⁴

Hatalmas írói teljességét, ahogyan Cs. Szabó jelenvalóvá tudja tenni a Biblia világát, sőt a bibliai idők teljességét. Jól ismeri azokat az emblemikus bibliai helyeket, eseményeket és szereplőket, amelyeknél rá lehet asszociálni-utalni a jelentésekre. A Biblia így az olvasói horizonthoz mérten más-más szinten nyílik meg és lép be a párbeszédbe és az időjátékba.

Figyeljük, miként játszik rá az olvasó előzetes tudására a következő, atomnyi mondat-sűrítmény: „A Miatyánkot kellene kiölnünk magunkból, hogy úgy tekintsünk Jeruzsálemre az Olajfák Hegyről, mint akármelyik szép városra.” A jól kiválasztott utalásrendszer működésbe tudja hozni Jézus „terét”, pedig az alakját sem idézi meg. De a tekintetét igen! Sőt a beszélő minden keresztény nevében szól ebből a grammatikai nézőpontból. Ha az idézett első mondat elé illesztjük az esszé címét is: „Ordíts, kapu és kiálts, város,” már megadtuk Cs. Szabó protestáns hitének az ó- és újszövetségi koordinátáit Sámuel 2. könyvétől Ezékiel (11,23)-en és Zakariáson (14,3–5) át János, Lukács, Márk és Máté evangéliumán át az Apostolok Cselekedeteinek 1,10–11. Mintha e szentföldi kötet főcíme „A nyomozás”⁵ a kiüresedett tudásból vezetne vissza a megtalált felismerések bizonyosságába.

Vannak Cs. Szabó Lászlónak kifejezetten bibliai tematikájú művei is. Ezek olyan átírások, amelyek a Biblia világából merítik ugyan tárgyat; de a jelenkori társadalom zaklató kérdéseire keresnek feleletet. A *Bujdosó Mária* c. novella 1956 megrendítő telére emlékeztet, a *nyomozás* és *A gyanútlanok*⁶ című kötetben kiadott hangjátékok a BBC ünnepi rádióadásai számára születtek – e szélesebb közönségnek szánt aktualizáló feldolgozások nem itt, inkább más összefüggésben számíthatnak érdeklődésre. Különleges helyet foglal el viszont az életműben a *Római muzsika* mind a biblikus intertextualitás, mind a műfaji kísérletezés miatt. A könyv mintha csak az antik kultúra rétegeiről, a latinitás örökségéről és az örök Rómáról beszélne, és eközben az író Orpheuszként hívja elő közös élményeikből az elhunyt feleség alakját.

A regény előzéklapján, a Cs. Szabó-i szokás szerint, mottókkal kijelölt szövegtérben azonban feltűnik egy hivatkozás és idézőjel nélkül odaírt mondat: Ami most történik, régen megvolt, és ami következik, immár megvolt, és az Isten visszahozza, ami elmúlt. Mintha közhely volna, szólásmondás. Az írói szándékosság azonban lelepleződik: az utolsó előtti oldalon keretként jelenik meg az idézet, immár egy tíz soros vallomásmondat lezárásaként.

„Gyík lakik a sírodban, téli éjjel sírod hótakaróján őz üget át, halálad könnyű volt, mint a madaraké, vajon miféle jótettet akartál a halállal, milyen javamat akartad, talán azért tetted, hogy azóta magam is félig a halálban élve, jobban tűrjem s ha lehet, szeressem a többi halálraíteltet: minden embert, de a halhatatlan rózsát is a Margit-szigeten és Ronsard sírján és oszlopos kis római kolostorudvarokban s a feszes tavaszi krókuszokat, amiket Füred felé biciklizve neked tépek, te régi asszony s amelyek téged idéznek lábam alatt magányos sétatímon egy londoni közparkban, mert ami most történik, régen megvan, s ami következik, immár megvolt, és az Isten visszahozza, ami elmúlt, mondja a Prédikátor.”⁷ Mintha a bibliai feloldásban – „mondja a Prédikátor” – a vigasztaló alany mindkét szereplőhöz szólna egyszerre. De a visszautalás, az intertextualitás itt nemcsak jelentésbeli, hanem egyúttal műfaji, a két szöveg rokonságát is jelöli: a szerző az élet értelméről

vagy értelmetlenségéről vallott nézeteit kisebb egységekben fejti ki, amelyek nincsenek feltétlenül logikai összefüggésben egymással.

Ha teológiai szempontból nézzük, mivel Cs. Szabó az élet legfőbb feladatának tekinti, hogy számot vessen a végességgel (már a *Halfejű pásztorbotban* is), az értékek kései írásaiban végső soron mindig Isten felé mutatnak. De nyíltan és tematizálva Jézus alakjában fordítja a figyelmet a hitre és a kereszténységre. Ennek kitüntetett helye a „Levélváltás” címen beépített epizód a *Római muzsikában*. A római útirajz ugyanis egyszerre mutatja be az Örök Város antik, reneszánsz és modern arculatát, s a jelenkori úti tapasztalatokat, de a mögöttes térben szüntelenül Pál apostol római emlékeit idézi fel. A bibliai hivatkozásban időszerű példázat rejlik, a távoli szülőföldjéről Itáliába utazó apostol alakja személyes értelmű példakép, s ez a szellemi küldetés vállalásának és elvégzésének áldozatos moráljára utal. A kiemelt fejezet először egy evangéliumi konferencián hangzott el a hatvanas évek végén. A közönség meglepve követte, miért folytat képzeletbeli levelezést a történetíró Plutarchos Josephus Flaviusszal, Szt. Lukács evangélistával és Pilátus képzelt fiával.

Szokatlan, hogy dokumentumok újra- és továbbírásával, kiegészítésével és főként egy térbe helyezésével teremtsen fiktív diskurzust az író. Ez legfeljebb történészek, írók előtanulmányainak a fázisában szokott együtt élni, a mű előtti fázisban! De Cs. Szabó itt nem regényesít: a szövegek közti térben, főként Lukács hivatkozásaiból lép be a kortárs diskurzusbba a kedvenc, Szent Pál, és végül a szövegek metszéspontjában jelenik meg Jézus mint az üdvtörténet győzedelmes Krisztusa: „Ahogy mesterem, Pál írja: Krisztus feltámadt halottaiból, mint a holtak zsengeje. Egy ember által jött a halál, egy ember által jött a holtak föltámadása. Amiképpen Ádamban mindnyájan meghalnak, úgy Krisztusban mindnyájan megelevenednek.”⁸ Tanulságos, ahogyan a páli szöveg a grammatikai kizökentéssel (Lukács, vagyis egy orvos józan átformálásában) himnikus vallomásból korrekt életreceptté válik: „Mesterem volt Pál és (jól írja Josephus Flavius) a betegem is, együtt vándoroltam s dolgoztam vele. Láttam csüggedni, néha kétségbeesni, füvekből csillapítókat főztem neki, sebeit borogattam. Szeretlen ember volt. Tőle tanultam, hogy szóljak bár emberek vagy angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom. Legyen bár prófétáló tehetségem s ismerjem az összes titkokat és minden tudományt, legyen akkora hitem, amely hegyeket mozgat ki helyükből, szeretet pedig nincs én bennem, semmi vagyok. Osszam el bár egész vagyonomat a szegények közt és vessem tűzre a testemet, szeretet pedig nincs én bennem, semmi hasznom abból. Mert a szeretet mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel, és soha el nem fogy.”⁹

További adalék a *Római muzsika* Jézus-képéhez a következő könyv, a *Két tükör közt* címen kiadott beszélgetéskötet egyik (Weöres-)interjújának Cs. Szabó-i címadása: „*Csak Jézus*”. Cs. Szabó ezzel az enigmatikus címmel olyan erős kohéziós teret képez a szabadbeszélgetésnek, hogy a hazai olvasó méltán kapta fel a fejét: nem nagyon hallott-látott ilyen szavakat Weöres Sándortól hazai publikációban: „Szerintem csak egyetlen ember létezik és ez Jézus./Azért írok, hogy a jézusi elemet valakiből, akárkiből, magamból vagy másokból jobban kifejtsem, jobban megközelíthessem.”¹⁰

Nem szorul bizonyításra, mennyire hangsúlyos az a gondolat a protestantizmusban és különösen Kálvinnál, hogy az emberi élet minden lehetséges területét az Ige mértéke alá kell vonni. Ahogyan érett Cs. Szabó írói termése, úgy lehet követni a Biblia expanzióját

az írásaiban. Hogy jobban lehessen érzékelni, miként válik bensővé, sajátta ez a gondolkodás, lássunk előbb két korai példát novelláiban a bibliai utalásokra. Az *Apai örökség* c. novellában 1934-ben különös tematikára viszi át az újszövetségi párhuzamokat: „a mostani óráig úgy gondolt a szerelmükre, mint egy titkos emmausi vacsorára, amelyen az álrühás Jézus megosztja köztük a fényes kenyeret.” Az *Egy gondolat bánt engemet...* című elbeszélés¹¹ a Petőfi-legendához szőtt Cs. Szabó-s változatot. Petőfi, aki házasság helyett Párizsba megy 1847-ben, ott belekeveredik a forradalomba, és amikor három év múltán hazatér, találkozik saját legendájával. A történet szerint a költő kérdezteti a kocsmáros, honnan tudja, hogy valóban Petőfi járt nála 1852-ben. A válasz: „Az emmausi szegény ember is tudta, hogy Jézus van nála, pedig akkor még javában keresték a holttestét.”

A Biblia a két háború között a trianoni trauma konnotációját hordozza: „Az országcsönkítés s a bibliai nyavalyák lelki és testi malomkövei közt az első Nyugat nemzedékről letört a szecessziós dísz... ki-ki (...) bibliai komolysággal emelkedett fel a nemzethalál árnyékából,”¹² de 1945 után ezt a jelentésmezőt morális síkra tereli a kijózanodás. A Számvetés a hármas határon egyik belső címe – „A király jó szolgája, de elsősorban Istené” – távolabbi, bibliai kontextusba helyezve teszi egyértelművé ezt az értelmezést. Olykor indulatos humor villan fel a bibliai utalásban, mint a következő, a viccek logikájára épülő, poentírozó kioktatásban: „Nagy különbség, hogy Ezékiel próféta intő hivatásától áthatva, valakinek a szívében lobog-e, mint Zrínyiében, az Extra Hungaria non est vita jelmondata, vagy pedig az agyműködését fagyasztja.”¹³

Az északi protestáns szellemet a boldogabb latinba beoltó Cs. Szabó (aki később az Olasz Köztársaság lovagrendjét és az Accademia Tiberiana tagságát is megkapta) így fakad ki. mint jó protestáns, az olaszok rossz ízlésén: ehhez a templomcsúfításhoz Krisztus korbácsa kellene. Kevesen követték eddig Cs. Szabó László szövegművelésében a gondolati konstrukciók egymásba ölelkezését. Nagy örömmre szolgált, amikor Cs. Szabó fikciós prózájáról írt tanulmányában András Sándor a latinitás protestáns meghódítására tett célzást: „Ki ne venné észre, hogy a gyakori hivatkozás a kálvinista protestantizmusra hogyan kapcsolódik a francia és mindenekelőtt az olasz művészet és táj iránti vonalomhoz.”¹⁴

Meglepő, hogy a *Római muzsika* egy rövid bekezdésében közvetlenül megmutatja magát: „De hát elkerülhetetlen volt a protestáns forradalom. Nem teológiai okokból, nem azokért, noha forró hitük szerint azokért gyalázták, nyársalták egymást két oldalon. Jönnie kellett, mert a robbanva kitágult univerzumot csak tragikusabb hittől megacélozva bírták vállalni a XVI. században. Ezt az elszánt hitet adta meg a kepleri naprendszer és két világóceán magános hajósainak a zord protestantizmus.”¹⁵ Az írói szándék is a meghökkentés, e felől nem lehet kétségünk: két templom és templomkép között moralizál útikalauzunk, az elbeszélő.

Cs. Szabó utolsó könyvéből, a *Hűlő árnyékban* című életrajzi esszéregényből kiemelt három példában az írói hangnem változataira szeretném irányítani a figyelmet. Mind-egyik esetben nagyon erős a reflektáltság a Bibliára: az író egyrészt mint a Szent könyv olvasója jelenik meg, de ez nem gyengíti a szövegek referencialitását. Az első példában a didaktikus Biblia-használatot idézi-karikírozza (egy kórházi kezelés után) némi öniróniával: „Túl kell tehát tenni az apostolokon a getszemáni kertben, gondoltam, vigyázzunk és imádkozzunk, „mert a lélek ugyan kész, de a test erőtlen”: legyen a test méltó a

1 tudomány és társadalom

lélekhez, ne aléljon el tehetetlenül.”¹⁶ A második példában szatirikusan és keserűen játszik rá még a romantikusokra is: „Borzalmas a századunk... az Ószövetséghez fordulva elcsodálkozom... egyetlen selejtes munkája: az ember. Mellesleg Mózes első könyvében, az özönvízről szóló résznél, már megcsillan ez a gondolat, ott maga az Úr döbben meg tőlünk.”¹⁷ A harmadik példamondat vízióját érdemes lenne szemantikailag alaposabban megvizsgálni: Itt a példa a százszor szerencsétlen íreknek:...ha ugyanígy viselkednének... „Krisztus saruja se csúszna el egy vértócsában, mihelyt lélekhalász bárkájából kilép a partra Belfastban.”¹⁸

De ennél a példánál már óhatatlanul átlépünk a harmadik tételhez, vagyis a nyelv kérdéséhez. Ha igaz az emlegetett wittgensteini meghatározás, hogy a nyelv határokat jelöl ki, a nyelviség szintjén látszik legmélyebben, mennyire beszélte „anyanyelvi fokon” Cs. Szabó a Biblia nyelvét. Mivel amit eddig hallottunk, mind-mind az író sajátos nyelvhasználatában elevenedett meg, most részben visszakapcsolunk az előzőkhez.

Legterjedelmesebben arról a reflektivitásról kellene beszélni, amely nyelvileg-grammatikailag is nyomon követhető, de erre a mostani keretek között nincs mód. A legegyszerűbb példákkal kezdem: a karakteres, sommás jellemzésekhez gazdag utaláskészlet kínálkozik, vagy játékos szereposztással előteremthető a Bibliából: Németh László apostoli alkat; Adyék voltak a próféták, a második nemzedék az evangelistáké; Tolnay Károly, a Galilei Kör benjáminja; a modern ember – „a tételes hitből és vallásos regékből kiszakadt mai Ádám.” „Mózes csodatettét utánozza kapával a kertész Rhodos szigetén” és „lomha paradicsom a sziget”; korunk apokaliptikus: „vízszintesen szálló helyzetben is lángolózuhanás kábulatát előlegezi”. Megpróbálok számot adni a tálatomokról – kezdi a *Hűlő árnyékban* első fejezetében. Betegségének gyanútlan szakaszáról írja a *Római muzsikában*: „Már munkában volt a Sátán”. Juhász Gyula „a ragyogó azúron át a lelke a Genezáret kékségét kereste;”¹⁹ a süveges papok „olyan öregek, hogy már ők voltak Mária siratói, mikor Jézus keblére ölelte az anyja kiszálló, kisdedi lelkét” és a *Pokoltornác*, prózaversében hárfázik a Holdban Dávid, a király.”

Ha az előző szó- és képhasználatnak népi jellegű analógiái vannak, a most következő mellékmondattal a retorikus szerkezetével hívja fel magára a figyelmet: „amint Patmosz szigetén a Jelenések látnok, János, talán oda számúzva, bosszúálló képzelettel és egynemély agg ember konok embergyűlöletével már az apostolok idejében megjövendölte a bálványimádó birodalom pusztulását.”²⁰ A részlet, amely csak (!) kiegészítő függeléke egy mondatnak, már-már hullámokban lökődik előre; még az alliteráció is beseget (bálványimádó birodalom), hogy a ritmus túlguruljon az olvasói befogadóképesség határain. Győz a dikció és fokozhatatlanná válik a szorongás a bibliai párhuzam miatt. A (II. Szilveszterről, a koronaküldő pápáról írt) következő esszézárlatot Cs. Szabó emb-lémákban gazdag és ellenpontozó stílusművészetére idézem: „haláluk után császár és pápa sohasem fogja egyetértő hatalommal igazgatni keresztény népek birodalmi nemzetközösségét (hogy mai terminológiával éljek), a Sas és Bárány jegyében.” Fölsérti az olvasó fülét a többféle nyelvi regiszterben fogalmazott mondat (nemzetközösség?), de az író ebbe a disszonanciába helyezi bele a bibliai utalást. Tehát a mesterfokú esszéírói fogások ezek: kizökentés + reflektív-metanyelvi elem, majd rögzítés, mégpedig az archetipikus mélységből előhívott szimbólumokkal. Egyetlen feltétele a teljes megértésnek, hogy legyen olvasó, aki ismeri a szimbolikát, de a Sas–Bárány oppozíció mai konzumtudattal is megérthető.

Utolsó példám egy forgatókönyvbe illő jelenet (Lázár feltámadásával) a *Római muzsiká*-ból; alighanem Babits mitikus Jónás-történetének a stílusfogásait mentette át prózába: „Lázár oldódó halotti gyolcsba s szalagokba gabalyodva, négykézláb, vaksin kezdte a föltámadást. Mert a lélek már holtában meghallotta a Hangot és élt, de égő szemhéja még összeragadt, s amikor görcsös torkán áttört a csuklás, repedezett szájából omlott a nyál maga köré. Tekintete kérges lábáig ért fel, Jézusból is csak poros lábfejét látta, csúszás közben vissza-visszacsuklott arccal az éles kavicsokra. Mit tehetett érte rokon, barát, gyászoló nép s két nővére, mit tehetett a szeretet? Iszonyodó részvétellel nézték a csodatett után. Mozog az ajkatok, nekem szól a serkentés, de csak ti halljátok, biztat a szemetek: kelj föl és járj, de körülöttem hánytatón forognak a sziklák, hullámszik a falu, hintázik a messzi Jeruzsálem, mintha tüzes lepedőről fel-feldobva pörgetnének a levegőben. Könnyeztek az örömtől, mosoly süt a könnyeken át, hogyan találjak vissza közétek? Lábfejtől a térdig, térdtől az ajkatokig? Mit ér a lélek igaz élete, ha nem vall már hűséget a földnek a test? Parancsra visszaengedett a halál barlangja; a parancs volt kemény s a halál irgalmas. (Rm 133,4.)” Már-már vers, amit hallottunk. Ez a Lázár-részlet mutatja, hogy amint haladunk az életműben a mélységek felé, úgy közelít a Cs. Szabó-i próza nyelv a líráéhoz: hőfokban és sűrítettségben egyaránt. A végső konklúzió – amelyet az író igazi verséből, *A Chartres-i rózsából* idézek – maga a lírába oltott protestantizmus; legyen bár mindannyiunké: „Köszönöm Uram, hogy könnyben és vérben / forgó kicsi bolygódon kiszóllítottál, / keserű siralomvölgyi mocsokba, / sivár veszedelmek közt játszva szíjadon tartottál.”²¹

(Elhangzott a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán rendezett, „A Biblia mint ősforrás: értelmezések, feldolgozások, kommentárok” c. konferencián, 2008. december 5-én.)

Jegyzetek

¹ Kibédi Varga Áron: Szavak, világok = *Jelenkor*, 1998. 5. szám

² Cs. Szabó László: Író a diaszpórában (*Beszélgetés Peéry Rezsővel*). In: *Két tükör közt*. Basel, 1977. 109. o.

³ Uő: *A Képtár és tópart* = *Magyar Csillag*, 1943. ápr. 1. 381–389. o.

⁴ Uő: *Téli utazás = Látóhatár* (München), 1956. 51. o.

⁵ Uő: *A nyomozás = Utítárs* (Oslo–Bécs), 1966.

⁶ Uő: *A gyanútlanok*. Bern, EPMSZE, 1976.

⁷ Uő: *Római muzsika*. München, 1970. 339. o.

⁸ Uo. 229. o.

⁹ Uo. 247–248. o.

¹⁰ Cs. Szabó László: *Két tükör közt*, i. m. 34. o.

¹¹ Uő: *Egy gondolat bánt engemet...* = *Nyugat*, 1936. / *Auróra*, München, 1973.

¹² Uő: *Mérleg I.* = *Haza és nagyvilág*. Budapest, 1940. 166. o.

¹³ Uő: *Öt magyar író*. In: *Örzők*, Budapest, 1985. 388. o.

¹⁴ András Sándor: Cs. Szabó László fikciós prózájáról = *Forrás*, 2005. november, 42–55, 43. o.

¹⁵ Cs. Szabó László: *Római muzsika*, i.m. 146. o.

¹⁶ Uő: *Hűlő árnyékban*. Bern, 1982. 118. o.

¹⁷ Uo. 159. o.

¹⁸ Uo. 257. o.

¹⁹ Cs. Szabó László: *Juhász Gyula = Nyugat*, 1937.

²⁰ Uő: *Római muzsika*, i. m. 91. o.

²¹ Cs. Szabó László: *A chartres-i rózsza*. In: *Félszáz ének és egy játék = Látóhatár* (München), 1959. 109. o.

Mátrai Erik